

УДК 330.163.11; 338.27

Кичко І.І.,
к.е.н., доцент, завідувач кафедри управління
персоналом та економіки праці
Чернігівський державний технологічний університет

РЕГУЛЮВАННЯ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. Нині система формування духовно-інтелектуальних потреб здійснюється у таких умовах: у стані дефіциту державного бюджету; засилля продуктів західної культури, мистецтва, стереотипів мислення та світосприйняття; відсутності рівноправної можливості отримання освіти, рівноправного доступу до культурних цінностей і культурно-дозвільних установ; застарілої матеріально-технічної бази державних закладів культури та освіти. Відповідно, рівень формування та задоволення духовно-інтелектуальних потреб у суспільстві є досить низьким. Це пов'язано частково з тим, що тоталітарний характер процесів люмпенізації населення закономірно веде до зниження рівня духовно-інтелектуальних потреб, підвищення агресивності в суспільстві, активізації маргінально-кримінальних верств населення [4, с. 22]. В той же час, соціокультурна ситуація нині характеризується різноманіттям і динамізмом. Комунікативні процеси динамізму і розширення комунікативного простору поступово стирають межі між національними утвореннями, етнічними культурами та рівнями культури [3, с. 44], що відповідно, зменшує рівень національної самосвідомості та культури.

Духовно-інтелектуальні потреби не задаються біологічно, а формуються і розвиваються у результаті виховання через оволодіння певною системою цінностей. Все це зумовлює необхідність дослідження ресурсів підвищення рівня освіти, інтелекту, духовності українського суспільства, розробки інституційних механізмів та їх залучення у практику державного регулювання. У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває переорієнтація системи управління зі стратегічної мети зростання споживчих стандартів і досягнення добробуту індивідів на мету духовного вдосконалення особистості, суспільства, їх розвитку в контексті досягнення екологічної рівноваги [8; с. 501]. Досягнення цієї мети можливе лише за умови цілеспрямованої діяльності держави у напрямку переорієнтації потреб особистості, зокрема, росту духовно-інтелектуальних потреб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням духовно-інтелектуальних потреб займаються такі вчені, як Н.М. Бережний, Н.М. Вадковська, Ю.Є. Зіятдінова, Д.Л. Крапивин, Л.І. Купріянова, О.Г. Леонова [6] та інші. При цьому, використовується найрізноманітніший інструментарій. Економетричне моделювання при дослідженні духовно-інтелектуальних потреб широкого розвитку не отримало. Відсутні також дослідження суб'єктів, форм та методів державного регулювання духовно-інтелектуальних потреб особистості.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу духовно-інтелектуальних потреб особистості за допомогою економетричного моделювання та розробка форм і методів визначення впливу держави на цю групу потреб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Духовно-інтелектуальні потреби – це безпосередньо потреби особистості в мистецтві, культурі, отриманні знань, освіті, підвищенні рівня духовності тощо. Духовно-інтелектуальні потреби мають такі компоненти: естетичний, етичний компонент; пізнавальний компонент, який вміщує у собі знання, здібність постійно вчитись, можливість отримання освіти; духовний компонент тощо.

При проведенні діагностування існуючого рівня задоволення різних груп потреб за допомогою анкетування, яке проводилось у розрізі областей України, респондентів з різними доходами, віком та статтю, встановлено, що рівень задоволення духовно-інтелектуальних потреб вищий, ніж рівень задоволення інституційних та екологічних потреб, але значно нижчий, ніж рівень задоволення соціально-комунікативних, інформаційних потреб та потреб фізичного існування.

Припустимо, що духовно-інтелектуальні потреби залежать від таких факторів, як кількість масових та універсальних бібліотек, кількість відвідувань театрів, рівень доходів населення, кількість релігійних організацій. Для економетричного моделювання духовно-інтелектуальних потреб, ми пропонуємо як факторні та результуючі ознаки використовувати змінні, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Масив змінних економетричного моделювання духовно-інтелектуальних потреб

Рік	Обсяг послуг, реалізованих населенню у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг, Y, млн. грн	Кількість масових та універсальних бібліотек, X ₁ , тис.	Кількість відвідувань театрів за рік, X ₂ , млн.	Доходи населення, X ₃ , млн. грн	Кількість релігійних організацій, X ₄ , одиниць
1997	253,1	21,5	5,6	61121	17610
1998	298,2	21,1	5,6	86451	19005
1999	345,5	20,9	5,6	113255	20309
2000	452,1	20,7	5,7	128736	21693
2001	498,7	20,10	5,9	157996	24311
2002	589,4	20,4	6,2	185073	25942
2003	845	20,3	6,1	215672	27446
2004	1211,2	20	6	274241	28740
2005	1670,6	19,8	6,2	370636	29699
2006	2314,7	19,8	6,3	472061	30507
2007	3869,2	20,8	6,6	623289	31227
2008	4269,8	20,6	7	845641	32018
2009	2783,8	20,10	6,2	894286	33351
2010	2576,6	19,5	6,6	1101015	33977
2011	3626,2	19,3	6,7	1251005	34586

Джерело: складено автором за даними Державного комітету статистики України

Результати перевірки масиву факторів на мультиколінеарність за алгоритмом Фаррара-Глобера представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Аналіз масиву факторних ознак групи духовно-інтелектуальних потреб на колінеарність

Вид тесту	Емпіричне значення	Число ступенів вільності, v	Рівень значущості, α	Критичне значення	Висновки*
χ^2 тест	50,778	6	0,05	12,59	У масиві змінних існує колінеарність
F-тест	$F_1=9,354$	11	0,05	3,59	X ₁ колінеарний з іншими факторами
	$F_2=20,631$				X ₂ колінеарний з іншими факторами
	$F_3=12,634$				X ₃ колінеарний з іншими факторами
	$F_4=44,693$				X ₄ колінеарний з іншими факторами
t-тест	$t_{12}=1,902$	11	0,05	1,796	X ₁ колінеарний з X ₂
	$t_{13}=0,066$				X ₁ не колінеарний з X ₃
	$t_{14}=-3,454$				X ₁ колінеарний з X ₄
	$t_{23}=0,791$				X ₂ не колінеарний з X ₃
	$t_{24}=3,375$				X ₂ колінеарний з X ₄
	$t_{34}=1,282$				X ₃ не колінеарний з X ₄

*висновки про колінеарність зроблені шляхом порівняння емпіричних і критичних значень відповідних тестів

Джерело: авторська розробка

Факторна економетрична модель формування духовно-інтелектуальних потреб, в якій усунути наслідки мультиколінеарності факторних ознак, синтезована у вигляді (1):

$$Y_{tr} = 31872.1 + 1069.2X_1 + 1182.6X_2 + 0.0013X_3 + 0.15X_4. \quad (1)$$

Синтезована модель відповідає усім статистичним критеріям, достовірність апроксимації статистичних даних вказаним набором факторів становить 94,02 %, модель є адекватною за тестом Фішера, якість

моделі за показником MAPE – відмінна (MAPE=1,152 %). Графічно результат моделювання представлений на рисунку 1.

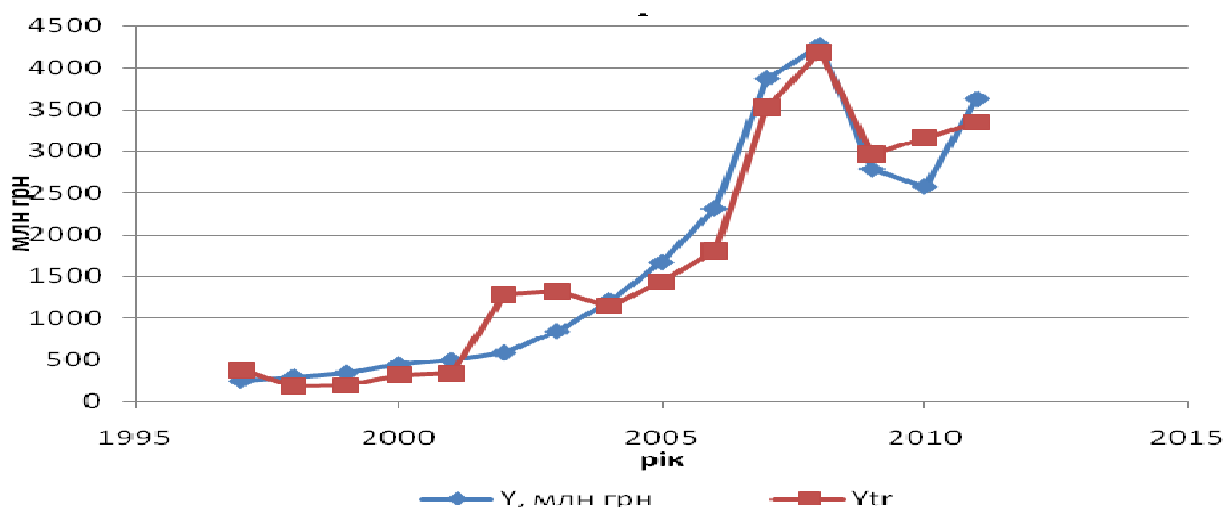

Рис. 1. Моделювання духовно-інтелектуальних потреб

Джерело: авторська розробка

Економіко-математичний аналіз моделі, проведений за допомогою показників ефективності чинників та параметрів еластичності, наведений у таблиці 3.

Таблиця 3

Ефективність чинників та параметри еластичності моделі духовно-інтелектуальних потреб

Показник аналізу	Фактори			
	Кількість масових та універсальних бібліотек, X_1 , тис.	Кількість відвідувань театрів за рік, X_2 , млн.	Доходи населення, X_3 , млн. грн.	Кількість релігійних організацій, X_4 , одиниць
Середня ефективність факторів	83,9754	277,4009	0,003776	0,062385
Еластичність факторів	12,732	4,263	0,345	2,332

Джерело: авторська розробка

За допомогою економетричного моделювання доведено, що позитивні зрушення у структурі моделі духовно-інтелектуальних потреб дасть зміна таких факторів, як “кількість масових та універсальних бібліотек”, “кількість відвідувань театрів”, “доходи населення”, “кількість релігійних організацій”. Отже, головними суб’єктами впливу держави на цю групу факторів, а, відповідно, і на духовно-інтелектуальні потреби є: Верховна Рада України, Міністерство економічного розвитку та торгівлі, Міністерство фінансів України, Міністерство доходів та зборів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України, Міністерство соціальної політики тощо.

Крім факторів, вплив яких на духовно-інтелектуальні потреби доведено математично, варто відмітити й інші, які також мають суттєвий вплив. Серед них основними є демографічні (статеві, вікові), національні традиції тощо. Суттєвий вплив здійснюють заклади освіти, засоби масової інформації, заклади сфери культури, мистецтва, кінематографії, охорони історико-культурної спадщини. Відповідно, головним завданням є формування та здійснення державної політики в сфері формування духовно-інтелектуальних потреб; збереження та розвиток єдиного культурного простору, православного типу духовності українського суспільства. При цьому, держава має створювати умови для підняття престижу духовних та культурних цінностей; забезпечувати нормативно-правове регулювання процесу формування духовно-інтелектуальних потреб шляхом зміни обов’язкового компоненту навчальних планів та програм освітніх закладів різних рівнів акредитації.

Критерієм розвитку і формування потреб через культурно-дозвільні заклади є такі показники: кількість закладів культури; розподіл закладів культури за формою власності (переважають заклади з приватною формою власності); частка відвідувань закладів культури за жанрами; матеріально-технічна база закладів культури; обсяг та структура доходів і витрат закладів культури.

Міністерство культури України [7], регулюючи процеси формування та задоволення особистих потреб, має розробляти концепції, моделі із чітко сформованими цілями та завданнями державної політики, реалізовувати їх за рахунок створення певних ідеологічних, економічних, правових умов життєдіяльності. Моделі культурної політики, основані на традиційній підтримці культури і моделі

політики ринкового типу мають свої переваги і ризики. Модель суспільної підтримки культури пов'язана з мінімальними умовами для інновацій. За моделі ринкового типу зникають ті види культурної діяльності, які не відповідають критеріям рентабельності. Відповідно, подальша державна політика буде залежати від того, які концептуальні підходи будуть домінувати. Важливим моментом залишається стимулювання за допомогою державних та ринкових важелів розвитку естетичних, духовних, моральних, інтелектуальних, етичних, пізнавальних потреб особистості з метою підвищення продуктивності праці працюючих та соціальної активності. Дієвими методами впливу при цьому є ліцензування та акредитація освітніх закладів Міністерством освіти та науки України, експертиза навчальних планів та програм освітніх закладів різних рівнів акредитації. Починаючи від початкової школи і закінчуючи вищими навчальними закладами четвертого рівня акредитації, необхідно ввести спецкурси з освітлення основ духовно-екологічної парадигми розвитку цивілізації. Важливою для підвищення рівня задоволення духовно-інтелектуальних потреб є теза створення умов та забезпечення мотивації на рівні суспільства стосовно безперервної освіти протягом усього життя. Завданням Міністерства освіти і науки України, всіх інститутів освіти є переорієнтація всієї системи освіти на виховання духовності, розвиток духовних здібностей, творчого мислення тощо.

Те, що Ю.Є. Зіятдінова стверджує стосовно культурної компоненти духовно-інтелектуальних потреб, можна з впевненістю розповсюдити на весь спектр духовно-інтелектуальних потреб [3, с. 8], а саме: «трансформація ...культурних потреб закономірно витікає із необхідності проведення усіх систем і підсистем у відповідності з культурною політикою держави у комплексі з відновленням економічних позицій... Метою трансформації має стати створення такої системи формування культурних потреб, у межах якої населення країни не втратить культурні цінності минулого, отримає якісний зміст нинішнього і дасть поштовх розвитку для формування культурних потреб майбутнього».

Одним із видів духовно-інтелектуальних потреб є самореалізація у межах вільного часу. Варто відмітити, що підвищення інтенсивності праці зайнятого населення супроводжується зменшенням кількості вільного часу. Це потенційно зменшує можливість задоволення частини духовно-інтелектуальних потреб, адже динаміка культурного компоненту духовно-інтелектуальних потреб у сфері дозвілля знаходиться у прямій залежності від величини вільного часу, співвідношення активних і пасивних форм проведення дозвілля тощо. Це відбувається на фоні того, що сфера дозвілля нині дає можливість вибору. Серед найбільш суттєвих змін у проведенні дозвілля є технологічна модернізація (використання нових технологій, таких як кабельне телебачення та Інтернет).

Розвиток духовно-інтелектуальних потреб безпосередньо пов'язаний з продуктивністю праці. Ця теза набуває особливого значення в умовах інформатизації суспільних відносин. Ускладнення та інтенсифікація самої праці потребує освіченого, інтелектуально-розвинутого носія робочої сили, який може швидко адаптуватися до нових вимог та умов праці. Держава, стимулюючи за допомогою державних та ринкових важелів формування естетичних, духовних, моральних, інтелектуальних, пізнавальних потреб особистості, сприятиме підвищенню продуктивності праці працюючих та соціально-економічній активності. Підвищення якості людського капіталу формування певних груп потреб, зокрема духовно-інтелектуальних, є умовою розвитку суспільства та держави. Зростає значення держави у цьому процесі. Завданням держави є створення механізмів системного та систематичного оновлення і надання інтелектуального змісту певним видам потреб, створення умов доступності до культурної спадщини, історичних пам'яток, бібліотечних фондів тощо [3].

Ю.Є. Зіятдінова правильно відзначає, що державі через культурну політику необхідно чітко визначити статус установ, професій, які займаються формуванням культурних потреб, створюють технології доступу до культурних цінностей. В умовах росту культурного різноманіття, нові явища і процеси набувають все більшого значення. Традиційні інститути культури, такі як музеї і театри повинні переорієнтуватись на нові відносини, які склались у суспільстві [3, с. 30].

З приводу духовної компоненти духовно-інтелектуальних потреб, правильно зазначає Н.М. Бережний, стверджуючи, що духовність виникає та функціонує на основі устремління до високих ідеалів, як до такої висоти, на якій би людина відчувала себе менш залежною від повсякденних страждань та невпорядкованості [1]. Л.І. Купріянова визначає духовні потреби як активний спонукальний стан особистості до духовної діяльності, до створення та оволодіння духовними цінностями, спонукання до творчої діяльності та спілкування. Саме духовним потребам Л.І. Купріянова відводить вирішальну роль у формуванні соціально-активної особистості [5, с. 10]. Пізнавальні та інтелектуальні здібності розвиваються під впливом духовних стимулів, пов'язаних із зростанням рівня освіти.

Зростання духовного компоненту духовно-інтелектуальних потреб можливе за активного сприяння релігійних організацій. Духовне становлення особистості відбувається не на пасивному споживанні, а на активному виборі із його складу тих цінностей, які необхідні особистості для самореалізації [2, с. 43]. Духовно-інтелектуальні потреби особистості ми розглядаємо як активний стимулюючий фактор особи до духовної діяльності, до створення та оволодіння духовними цінностями, стимул до творчої діяльності. Зменшити кількість конфліктів у колективі, нівелювати наслідки можливих непорозумінь, стимулювати трудову активність можна частково стимулюючи естетичні, етичні, духовні, інтелектуальні потреби членів колективу. Зростання духовно-

інтелектуальних потреб у суспільстві є важливою передумовою сталого розвитку суспільства. При рості духовно-інтелектуальних потреб будуть зменшуватись витрати на предмети розкоші, престижне споживання серед заможних верств населення, поширюватиметься меценатство. Відповідно, зменшуватиметься навантаження на навколишнє середовище та природні ресурси. При високому рівні духовності зменшуються економічні втрати від пияцтва, наркоманії, антисоціальних проявів як на рівні окремих осіб, суб'єктів господарювання, так і на рівні держави. Вірно зазначають автори колективної монографії, що сталий розвиток можливий лише за умови відродження етичних норм суспільства в усіх сферах життєдіяльності людини, перш за все у відносинах з природою, розвитку знань, нарощування людського та інтелектуального капіталу [8].

Висновки з даного дослідження. На основі проведеного дослідження проблем формування та задоволення духовно-інтелектуальних потреб зроблені висновки, що рівень задоволення духовно-інтелектуальних потреб не задовольняє сучасним вимогам сталого розвитку. Вирішення проблеми підвищення рівня задоволення духовно-інтелектуальних потреб має бути комплексним і можливе лише за узгодженої діяльності цілої групи органів центральної виконавчої влади та інститутів культури, освіти, релігійних організацій. Це впливає із таких висновків:

1. Духовно-інтелектуальні потреби є важливою складовою потреб особистості, від рівня задоволення яких залежить можливість дотримання принципів сталості.

2. Дослідження сучасного стану економічних процесів в Україні дає можливість виявити проблеми, які перешкоджають підвищенню рівня задоволення духовно-інтелектуальних потреб. Серед найважливіших варто виділити: тоталітарний характер процесів люмпенізації населення, що закономірно веде до зниження рівня духовно-інтелектуальних потреб; розширення комунікативного простору поступово стирає межі між національними утвореннями, рівнями культури, що відповідно зменшує рівень національної самосвідомості та культури; зменшення вільного часу; низька платоспроможність населення України, що погіршує умови доступності до культурної спадщини, історичних пам'яток тощо; розрізненість та несистемність заходів центральних органів державної виконавчої влади щодо формування та задоволення духовно-інтелектуальних потреб.

3. Сучасна концепція регулювання духовно-інтелектуальних потреб має базуватись на таких принципах: основою розробки стратегії управління духовно-інтелектуальними потребами є дотримання основних положень сталого розвитку; напрямом удосконалення освітнього компоненту духовно-інтелектуальних потреб є безперервне навчання протягом всього життя; формування високого рівня духовного компоненту має здійснюватись на основі створення умов для функціонування релігійних організацій; формування та задоволення культурного компоненту духовно-інтелектуальних потреб має здійснюватись як на основі відновлення доступу до культурної спадщини, традиційних культурних інститутів, так і на основі застосування прогресивних технологій з метою задоволення культурних потреб.

4. Системність проблеми управління процесом формування та задоволення духовно-інтелектуальних потреб зумовлює необхідність розробки заходів щодо координації діяльності Міністерства культури України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства фінансів України та Міністерства економічного розвитку та торгівлі в напрямку розробки єдиної програми стимулювання духовно-інтелектуальної складової людського розвитку України через формування пріоритетних компонентів духовно-інтелектуальних потреб певними органами, а саме: освітнього – Міністерством освіти і науки України; культурного – Міністерством культури України; духовного – релігійними та освітніми установами, Міністерством культури України, Міністерством освіти і науки України. Узгодженість фінансового аспекту задоволення духовно-інтелектуальних потреб має здійснюватись Міністерством фінансів України та Міністерством економічного розвитку та торгівлі України.

Література

1. Бережной Н.М. Человек и его потребности / Н.М. Бережной; под ред. В. Д. Диденко. – М. : Форум, 2000. – 170 с.
2. Вадковская Н.Н. Развитие духовных потребностей как условие повышения качества жизни: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 – Психология развития, акнеология / Наталья Николаевна Вадковская. – Тамбов, 2008. – 165 с.
3. Зиятдинова Ю.Е. Ноосфера культурных потребностей: социокультурный феномен : автореф. дис. ... док. социол. наук: 22.00.06 – Социология культуры / Ю.Е. Зиятдинова. – Майкоп, 2010. – 58 с.
4. Крапивин Д.Л. Диагностика потребностей населения и её роль в совершенствовании технологии управления регионом : дис. ... канд. социол. наук / Денис Люисович Крапивин. – Хабаровск, 2000. – 125 с.
5. Куприянова Л.И. Взаимосвязь материальных и духовных потребностей в формировании социальной активности социалистической личности : автореф. канд. филос. наук: 09.00.09. – Прикладная социология / Л.И. Куприянова. – Ленинград, 1985. – 16 с.

6. Леонова О.Г. Удовлетворение личных потребностей населения в условиях перехода к рыночной экономике : дисс ... к.э.н.: 08.00.01 / Ольга Георгиевна Леонова. – Политэконом. – Москва, 1993. – 180 с.

7. Про Положення про Міністерство культури України. – Указ Президента України № 388/2011 від 06.04.2011 [Електронний ресурс] / Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/388/2011](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388/2011)

8. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 534 с.

УДК 331.108.23

Ганіч Л.В.,
к.е.н., асистент кафедри управління персоналом
та економіки праці
Донецький національний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

Постановка проблеми. Сучасна система управління трудовим потенціалом має формуватися на державному, регіональному, місцевому, виробничому та особистісному рівнях і передбачати розвиток, збереження і використання трудового потенціалу особи, працівників підприємства, суспільства.

Система управління трудовим потенціалом розглядається як процес, який складається з чотирьох фаз: формування, розвиток, розподіл і перерозподіл, реалізація трудового потенціалу. Дослідження науково-методичних підходів до визначення якості трудового потенціалу дозволило згрупувати чинники, які впливають на систему управління трудовим потенціалом: національні, регіональні, внутрішньогалузеві, внутрішньовиробничі

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування, розвитку та реалізації трудового потенціалу знайшли відображення у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців-економістів, як В. Антонюк, І. Бажан, С. Бандур, Д. Богиня, О. Власюк, В. Врублевський, І. Гнібіденко, О. Грішнова, М. Долішній, С. Злупко, А. Колот, Н. Лук'янченко, І. Маслова, М. Магомедов, В. Никифоренко, В. Онікієнко, І. Петрова, М. Пітюлич, С. Пирожков, Н. Шаталова, Л. Шаульська, Л. Шевчук, П Шлендер та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать про те, що недостатньо приділено уваги до структури ознак трудового потенціалу. Таким чином, у результаті дослідження існуючих методологічних підходів до визначення структури ознак трудового потенціалу і аналізу гносеологічних основ даної категорії розроблено класифікацію ознак трудового потенціалу працівника.

На основі дослідження розвитку трудового потенціалу в Україні доведено, що його трансформацію на сучасному етапі слід розглядати в двох аспектах: необхідність подолання історичного відставання України в розвитку людського потенціалу та формування гармонійно розвиненого активного працівника нового типу, який відповідає умовам і вимогам постіндустріальної та інформаційної системи виробництва.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз та уточнення структури компонентів трудового потенціалу працівника в умовах ринкової економіки. У дослідженні використані наступні методи: аналітичний, статистичний, порівняльний.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура трудового потенціалу відрізняється набором елементних складових.

Трудовий потенціал характеризує:

- психофізіологічні можливості участі в суспільно корисній діяльності;
- здібність до генерації нових ідей, методів, зразків, уявлень;
- можливості нормальних соціальних контактів;
- раціональність поведінки;
- наявність знань і навичок, необхідних для виконання певних обов'язків і видів робіт;

пропозицію на ринку праці.

Наведеним аспектам відповідають такі компоненти трудового потенціалу як: здоров'я; моральність і вміння працювати в колективі; творчий потенціал; активність; організованість і асертивність; освіта; професіоналізм; ресурси робочого часу [4].

У процесі розвитку системи управління трудовим потенціалом змінюється структура компонентів за рахунок посилення ролі одних елементів і функцій при одночасному зниженні ролі інших.